

Received:
16.10.2024
Accepted:
01.02.2025

Yakın Mimarlık Dergisi

ISSN
2547-8729

Antikolonyal Mimari Bağlamında Cezayir'de Keçiova Camisi'nin Dönüşümü **The transformation of the Keçiova Mosque in Algeria in the context of anti-colonial architecture**

Muhammed İNAN¹
Nuran KARA PİLEHVARIAN²

ÖZ

Kristof Kolomb'un 1492'de Amerika'yı keşfi, sömürgeciliğin yayılmasına zemin hazırlayarak dünya siyasi tarihinde yeni bir çağ açmıştır. Sömürgeci devletler, finansal ve teknolojik üstünlükleriyle sömürülen bölgeleri kontrol altına alarak ekonomik kazanç sağlamıştır. Avrupa'dan başlayıp dünyaya yayılan sömürgecilik, kapitalizmin doğuşuyla paralel ilerlemiş ve emperyalizmin en yüksek aşamasına ulaşmıştır. Mimaride kolonyalizm genel anlamda yeni bir sentez mimari oluşturmuştur. Bu makale kapsamında incelenen Cezayir örneğinde ilk olarak işgal/fetih durumunun 1830 yılında başlayıp 1962 yılında kadar devam etmesiyle oluşan yeni bir "Sömürge mimarisi" karşımıza çıkar. Cezayir'in kendine özgü tarihsel olarak ortaya çıkan kültürel mirasında geleneksel kültürün damgasını taşıyan somut mimari ürünler Fransa'nın işgaliyle birlikte büyük ölçüde zarar görmüş beraberinde eserlerin yok edilmesiyle Cezayir somut mimari kültürünün köksüzleştirilerek yerine Fransız üslubundan yeni yapılar inşa edilerek Cezayir kültürü asimilasyona tabi tutulmuştur. Cezayir'in başkenti Cezayir kentinde yer alan en eski yerleşim yeri olarak bilinen Kasbah yerleşim yerinde yer alıp sembolik bir yapı olma özelliği taşıyan tarihi Keçiova Camisi sömürge dönemi boyunca ilk etkilenen yapı olmuş, değişim ve dönüşüm sürecinin sonunda yıkılıp yerine yeni bir Katolik katedrali inşasıyla ile yerel kültürün en eski temsil yapısının ortadan kaldırılması gerçekleştirilmiştir. Bu değişim-dönüşüm, yıkılıp-yeniden yapılma süreci sonunda başlangıçta kentin en eski camisi iken sonra katedral inşası, yeni bir dini yapı kimliği kazanan yapı Cezayir'in bağımsızlık kazanmasıyla birlikte yeniden camiye dönüştürülmüştür. Bu makalede bu süreç Cezayir kentinin sömürge dönemi genel dönüşümü kapsamında incelenmiş, ülkenin bağımsızlığını (1962) kazanması sonrası bağımsızlığın simgesi haline gelen yapının tekrar camiye dönüştürülme süreci üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sömürgecilik, Fransa, Cezayir, sömürge mimarisi, Keçiova Camisi

ABSTRACT

The discovery of America by Christopher Columbus in 1492 paved the way for the expansion of colonialism, marking a new era in world political history. Colonial powers, leveraging their financial and technological superiority, controlled exploited regions to gain economic benefits. Originating in Europe and spreading worldwide, colonialism paralleled the rise of capitalism and represented the highest stage of imperialism. In architecture, colonialism created

¹ Mimar, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, inan06586@gmail.com ORCID: 0009-0009-3482-2508

² Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, pvarian@gmail.com ORCID: 0000-0002-0021-2076

a new synthesized architectural style. In the case of Algeria, examined in this article, a new "colonial architecture" emerged as a result of the occupation that began in 1830 and lasted until 1962. Algeria's unique historical and cultural heritage, marked by its traditional architecture, suffered significant damage under French rule. Many structures were destroyed, and new buildings in the French architectural style were constructed, leading to the cultural assimilation of Algeria. One of the most symbolic structures affected by this transformation was the historic Ketchaoua Mosque, located in the Kasbah of Algiers, the city's oldest settlement. During the colonial period, it was demolished and replaced by a Catholic cathedral, erasing one of the most significant representations of local culture. This process of change and transformation, involving demolition and reconstruction, altered the mosque's identity from an Islamic place of worship to a Christian one. However, following Algeria's independence in 1962, the structure was reconverted into a mosque, symbolizing national liberation. This article examines the transformation of Algiers during the colonial period, focusing on the Ketchaoua Mosque's destruction, conversion into a cathedral, and its reinstatement as a mosque after Algeria's independence.

Key words: Colonialism, France, Algeria, colonial architecture, Keçiova Mosque

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı Fransa'nın Cezayir'i sömürge altında tuttuğu dönemlerde gerçekleşen sömürge dönemi mimarlığını ortaya koymaktır. Sömürgeci sömürge tahakkümünü kalıcı kılmak için somut olarak en belirgin olanı mimari yapılarla kendi mevcudiyetini ortaya koyar. Fransa, İngiltere ve diğer sömürge ülkeleri sömürgeleştirdikleri topraklarda kendi eserlerini de inşa etmişlerdir. Sömürgeleştirdikleri toplumların en belirgin olarak aidatı gösteren mimari eserlerini dönüştürmek ve yok etmek üzere kurulu olmuştur. Bu çalışmada, sömürgeciliğin mimarlıkla olan ilişkisini Cezayir'in Cezayir kentinde yer alan Keçiova Camisi örneği üzerinden irdelleyerek ilgili literatüre katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Keçiova Camisi'ni örnek alınarak yapılan çalışmada öncelikle teorik arka planı uygun bir zemine oturtulmaya çalışılarak sömürü ve sömürgeleştirmenin öncü ve en önemli teorisyenlerinin temel kaynaklarından yararlanılmıştır. Ortak paydaları olan Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürgeciliğe karşı mücadelesine ve tikel olarak kendi halklarının

kurtuluşu kuramsal anlamda yapılmış analizlerden yararlanarak mimari analizler yardımıyla Cezayir Keçiova Camisinin sömürge sürecinde değişimi-dönüşümü anlatılmıştır. Yararlanılan sosyal teorisyenler Aime Cesaire, Albert Memmi, Frantz Fanon ve Edward Said'tir. Kolonyal ve Post-kolonyal mimariyle ilgili çalışmalar ve incelemeler bu düşüncüler dikkate alınarak yapılmıştır.

Kolonyal mimari bir ülkenin veya bölgenin sömürge dönemi boyunca kurulan mimari gelişimini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Sömürgecilik dönemi boyunca, sömürgeci güçlerin hâkim olduğu ülkeler ve bölgeler, çoğunlukla kendi mimari tarzlarını, yapılarını ve planlama sistemlerini sömürgeleri olan ülkelere yansıtmışlardır. Cezayir'in Cezayir kentinde en eski yerleşim yeri olan Kasbah'ta yer alan Keçiova Camisi'nin Fransız sömürge dönemindeki değişim ve dönüşümü, Cezayir kolonyal mimarisinin önemli bir aşamasıdır.

2. KOLONİZASYON

Latince "colonia" sözcüğünden türemiş olup "yerleşke" ve "çiftlik" anlamına gelmektedir (Loomba 2000:18). Türkçede karşılığı

“sömürgecilik” ve “müstemlekecilik”tir. Oxford English Dictionary’de kolonyalizm şu şekilde açıklanır: Başka bir ülke üzerinde, yeni yerleşimcilerle işgal ederek, tam veya kısmi siyasi kontrole sahip olma ve ekonomik açıdan sömürme politikası veya uygulaması (Loomba 2000:19). Kolonyalizm, başka insanların toprakları ve mallarının işgal edilmesi ve denetlenmesi olarak tanımlanabilir (Loomba 2000:19).

Hegemonyayı/Egemenliği kurmak için zor kullanarak (askeri ve polis gücü) başka ülkeleri fethetmek/işgal etmek. Fethedilen topraklarda egemenliği pekiştirmek için kurumsallaşmaya gitmek. Kurumsallaşarak kendi varlığını kalıcı kılarak zorunlu rıza üretimi yapılmaktadır. Kendi okullarını, hastanelerini, ibadet merkezlerini, kışlalarını ve devlet yapıları zorunlu rıza üretimi için inşa edilmektedir (Güler, 2019:3).

Kolonizasyonu sağlamak için kolonyal söylemler/mitler yaratarak uygun zemin oluşturulmaktadır. Bu söylemler romanlar, seyahatnameler ve çeşitli sosyal bilimlerin etkisiyle yaratılmış olan mitler aracılığıyla fetihçi/işgalci politikaları meşru zemin hazırlanmaktadır (Loomba, 2000:79).

Kolonizasyonun en önemli ayağı sınıf farkını oluşturup, araç olarak kullanılıp ekonomik sömürüyle kar elde etmektir. Sınıfsal fark olarak toplumsal cinsiyet rolleri, etnik farklılıklar, inançsal farklılıklar ve mezhep farklılıkları kullanılarak öteki inşa etmek için uygun zemin oluşturulabilmektedir (Fanon, 2022:45). Alt yapıyı belirleyen ekonomi kolonileştirmenin meşru zeminini belirler (Fanon, 2022:45).

Daha çok para kazandığı, daha az harcadığı bir yer. Bir sömürgeye, iş garantisi, ücretler yüksek, kariyerler daha hızlı ve kurulan iş yerleri daha karlı olduğu için gidersiniz. Yeni mezunlara iyi bir görev, devlet memuruna daha yüksek kıdem, iş adamlarına hatırı sayılır düşük vergiler, sanayiciler çekici fiyatta ham madde ve iş gücü sunulur (Memmi 2002:26).

Kolonizasyonu sağlamak için tahakküm aracı olarak bilgi araç olarak kullanılır. Aime Cesaire kolonileştirmeyi

“Kolonileştirme=Şeyleşme/Nesnelleşme” olarak formülize eder (Cesaire, 2005:59). Kolonizasyona uğrayan toplumlar; araştırma nesnesi yapılarak ve nesnel kılınmaktadır (Fanon, 2022:42 ve 74).

Öteki üzerine uzmanlaşarak, öteki adına konuşularak ve onlar adına tek söz hakkına sahip merci olarak kurumsallaşarak, kolonizasyonu kontrol altına almaktadır. Bu kurumlaşma sömürgeciliğin keşif kolu olan ve ortaya çıkan Şarkiyatçılıktır (Said, 2017: 42 ve 107).

Modern kolonyalizm Batı Avrupa’da kapitalizmin kuruluşuna eşlik etmiştir. Kolonyalizm Avrupa kapitalizminin doğumuna yardım eden Avrupa’da kapitalizme geçişin kolonyal yayılma sayesinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Emperyalizm kolonyalizmin en yüksek aşamasıdır (Loomba 2000:21).

3. CEZAYİR’İN CEZAYİR KENTİ SÖMÜRGE MİMARİSİ

Kuzey Afrika kıtasının en büyük yüz ölçümüne sahip ülkesi olan Cezayir, pek çok uygarlığa dair izler taşımakla beraber Kuzey Afrika’nın içerisinde yer

aldığı bir Mağribi ülkesidir. Cezayir sırasıyla Fenikeliler, Roma İmparatorluğu, Emeviler, Muvahhid, Fatimiler, Osmanlı İmparatorluğu ve Fransızların hâkimiyeti altına girmiştir.

Cezayir, Kuzey Afrika'nın Mağrip bölgesinde yer alan ve Fransız sömürgesi döneminde önemli bir mimari değişim geçiren bir ülkedir. 1830 yılında Fransızlar tarafından işgal edilen Cezayir, 1962'ye (bağımsızlık kazanması) kadar bu süreçte sömürge mimarisi açısından geniş bir çeşitliliğe sahip olmuştur ve bu dönem boyunca oluşturulan yapılar, ülkenin mimari mirasında belirgin bir iz bırakmıştır. (Hamouche, 2018:70).

Cezayir, Fransız sömürge döneminde çeşitli sömürge politikalarının uygulandığı bir deney alanı olmuştur. Başlangıçta militarist yöntemlerle kolonileştirme yapılmış, zamanla kültürel asimilasyon politikaları devreye girmiştir. Bu süreçte, Cezayir, Fransız koloni imparatorluğunun bir uzantısı haline gelmiş; ekonomik, askeri, kültürel, dini, siyasi, mimari ve kentsel alanlarda Fransız etkisi belirginleşmiştir (Çelik, 1997:1).

3.1 Erken Dönem Sömürge Mimarisi ve Şehir Planlaması (1830-1870)

Cezayir şehrinin önemli tarihi bölgelerinden Kasbah, 5 Temmuz 1830'da Fransız ordusuna teslim oldu. Uzun süren direnişin ardından, teslimiyet sırasında sur kapılarının büyük bir kısmı, kale, kamu binaları ve bazı konutlar yıkıldı. (Hamouche, 2018:70).

İşgalin ilk günlerinden itibaren Fransız ordusu, şehri kontrol altına almak amacıyla radikal mekânsal dönüşümler gerçekleştirdi. Bu süreçte birçok bina

yıkıldı, bazı yapılar ise yeni askeri ve idari işlevlere uygun şekilde dönüştürüldü. Ayrıca, kamulaştırma işlemleri başlatıldı (Hamouche, 2018:71).

Fransız mühendisler ve mimarlar, şehri özellikle askeri ve güvenlik perspektifinden yeniden şekillendirdiler. Bu dönemde, şehrin eski Osmanlı ve Orta Çağ mimari üslubuna uygun olan görünümü, yerini Fransa ve Avrupa'da moda olan yeni mimari üsluplara uygun yapılara bıraktı (Chérif, 2017:132).

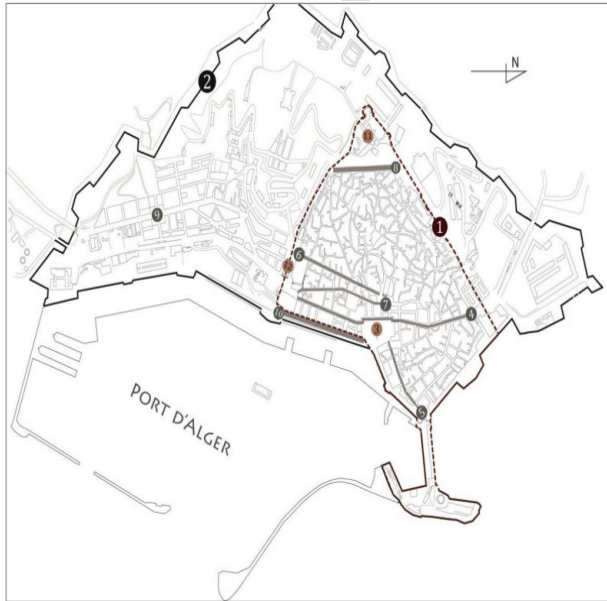
Eski kent merkezinin dönüşümü, yeni yollar ve meydanların açılması, kentsel yapıda düzenlemeler yapılması ve Osmanlı dönemine ait yapıların dönüştürülmesiyle karakterize edilmiştir (Chérif, 2017:132).

Askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla birçok cami, zaviye, otel ve kamu binası ahırlara, kışlalara ve cephane depolarına dönüştürüldü. Aşağı Kasbah ise düz topoğrafyası, açık alanları ve limana yakın konumu sayesinde askeri otoritenin merkezi haline getirildi (Hamouche, 2018:71).

"Uygarlaştırma misyonu" sloganı altında, kolonizasyon projesini gerçekleştirmek için şehirde "hijyen" ve halk sağlığını sağlama bahanesiyle erişilebilirlik, havalandırma ve güneş ışığı gibi teknik önlemler meşrulaştırıldı. Bu konuda araştırma yapan Hamouche, Fransız ordusunun esas amacının sosyal kontrol olduğunu belirtmektedir. Kasbah bölgesinin engebeli arazi yapısı nedeniyle ızgara planı uygulamak zor olsa da ilk müdahaleler ve dönüşümler, Kasbah'ın alt kısmında yolların genişletilmesi ve yeni bulvarların açılmasıyla başlamıştır (Hamouche, 2018:71).

Cezayir'in 1830'da kolonizasyonunun ilk yıllarında, Fransız mühendisler şehri dönüştürmeye başladı. Arap konutları Fransız konutlarına çevrildi, saraylar kışlaya dönüştürüldü, caddeler genişletildi, camiler yıkılıp yerlerine kiliseler inşa edildi, hastaneler yapıldı ve mezarlıklar arsa olarak kullanıldı. Bu süreçte, şehrin imar planında köklü değişiklikler gerçekleştirildi (Samir, 2012), (Harita 1).

1841'de Fransız askeri yönetimi, Cezayir şehrini eski surların dışına genişletmek ve geliştirmek için bir plan hazırladı. Avrupa şehir tipolojisine göre yeni bir çekirdek oluşturuldu. 1841'de başlayan tahkimat ve yeni çevreleme inşaatı, 1848'de tamamlanarak eski Kasbah'ın üç katı büyüklüğünde bir alanı kapsadı (Hamouche, 2018:95).

Harita 1. Cezayir Şehri'nin 1860'larda Osmanlı şehir dokusundan Fransız müdahaleleri ile dönüşümünü gösteren yapılaşma şeması (1865, Jatissier -Editeur, BNF)

(1) Kasbah eski sur içi, (2) Aynı zamanda, 1841 ile 1846 yılları arasında Fransız kuşatmasının

Kasbah'ın genişletilmesiyle yapılan surlar, (3) Ordu Meydanı (Bağımsızlıktan sonra Hükümet Meydanı ve Şehitler Meydanı), (4) Bab Azoun, Bab el Oued caddelerin genişletilmesi, (5) De La Marine caddesi (Günümüzdeki adı d'El Mourabitine caddesi), (6) De La Lyre'nin caddesinin açılması (Günümüzdeki adı Bouzrina Arezki), (7) De Chartres caddesi açılması (Günümüzdeki adı Amar El Kama caddesi), (8) Kasbah kentinin en yüksek noktasını oluşturan Zafer Bulvarı da (Boulevard de la Victoire) bu dönemden kalmaz, (9) Isly mahallesinin açılması (Günümüzdeki adı Ben M'hidi bölgesi), (10) İmparatoriçe Bulvarı (Günümüzde Ernesto Che Guevara Caddesi), (11) Kaleyi yerleşim alanlarından ayıran Zafer Bulvarı ve (12) Tiyatro binası yapısı.

3.2. İkinci Dönem Sömürge Mimarisi ve Şehir Planlaması (1870-1930)

1870'ten 1930'a uzanan ve III. Napolyon'un Cezayir'e yaptığı ziyaretle damgasını vuran yeniden yapılanma ve yerleşim aşaması, eklektisist mimari tarzın tanıtılmasına yol açtı. Bu dönemde, sömürge'deki ekonomik ve politik bağlamdaki değişikliklerle bağlantılı olarak yerel üsluplardan yararlanan cephe düzenleri ön plana çıktı (Nadir, 2020).

İkinci dönem sömürge mimarisinde ve şehir planlamasında, kamu ve askeri binaların inşasında bir canlanma yaşandı. Mimari cephe düzenlemelerinde yerel üsluplara referans veren yeni üslupların yanı sıra, Paris Belediye Başkanı Haussmann'ın Paris'i yeniden planlarken kullandığı şehir planlama ilkelerinin etkisi, dönemin moda mimari üslubu eklektizm ve özellikle Fransa'daki

dönemin egemen mimari üslubu Neo-Klasizm'e odaklanmıştır (Nadir, 2020).

Kentin tarihini ve mimarisini şekillendiren birçok olay gerçekleşti. Surların tamamen yıkılması, şehrin yol ağının yeniden düzenlenmesi, yeni yol ve meydanların açılması ve yeni imar yasasının uygulanması bu döneme damgasını vurdu. Mimarlık açısından, sanayileşme ve özellikle betonarme gibi yeni inşaat sistemleriyle modernizmin ortaya çıkışı, dönemin düşünce yapısını, mesleki uygulamaları ve kentsel peyzajı belirleyen temel unsurlar oldu (Hamouche, 2018:144).

Cezayir'deki mimari uygulamalar Haussmann şehir planlama ilkelerine uygun olarak 19. yüzyılın ortalarında Cezayir şehrinde yapılan önemli dönüşüm ve modernizasyon çalışmalarını içerir. Paris'teki Haussmann yenilemeleri model alınarak şehrin morfolojisi değiştirildi. Bu çalışmalar, şehrin büyük ölçüde askeri bir otorite tarafından yönetildiği ve sivil toplumun büyük ölçüde yok edildiği bir dönemde gerçekleştirildi (Hamouche, 2018:79). Haussmann yaklaşımının temel fikirleri hijyen, modernizasyon ve kentsel estetik olup, askeri otoritelerin yerli halkın kontrolü ve güvenlik kaygılarıyla uyumludur. Cezayir'deki kentsel gelişme ise sahil şeridi boyunca lineer bir şekilde devam etmiştir (Hamouche, 2018:79).

Cezayir'deki Haussmann dönemi değişikliklerini yöneten Pierre August Guiauchain ve Baron Voirol, 1834'te resmi düzenlemeler getirerek binaların boyutlarını ve Neo-Klasik tarzını zorunlu kıldılar. Avrupa mahallelerinde zemin katlarda ticari galeriler ve iki kat yüksekliğinde arkadlar bulunur; bu arkadlar, Avrupalıların şehirde serbestçe

dolaşmalarını sağlayan bir kentsel kuşak oluşturur (Hamouche, 2018:79). Benzer düzenlemeler Fransızlar tarafından yenilenen ve yeniden tasarlanan liman bölgesinde ve yeni açılan İmparatoriçe Bulvarı binalarında kullanıldı.

Cezayir'deki Haussmann tarzı binaların mimari detayları, şehir içindeki sokakların ve binaların ölçüsünü ve biçimini belirlemiştir. Bu yapıların kentsel görünümü, Paris Haussmann döneminin parsel planlamasına dayalı olarak şekillendirilmiştir (Hamouche, 2018:79).

Bu dönem Fransız imar hareketleri mevcut konutların mimarisinin Fransız üslubuna dönüştürülmesi, sarayların kışlaya çevrilmesi, caddelerin genişletilmesi, camilerin bir kısmının kiliseye dönüştürülmesi, Keçiova Cami'nin kiliseye çevrilmesi, hastaneler yapılması, mezarlıkların arsa yapılması, askeri tören alanı gibi şehrin imar planına köklü değişimlerin uygulandığı dönem olarak özetlenebilir (Samir, 2012), (Harita 1).

3.3 Üçüncü Dönem Sömürge Mimarisi ve Şehir Planlanması (1930-1962)

Başlangıcından itibaren, kolonizasyon yoluyla inşa edilen binaların çoğu, baskın Neo-Klasik eğilimlere sahip eklektisist bir türde olmuştur. Bu tarz, bazen Haussmann mimarisi olarak da adlandırılır. Ayrıca, 20. yüzyılın başında yerel üslupları referans alan Neo-Mağribi tarzı da görülür; kimi örneklerdeyse, geleneksel Mağribi unsurlarıyla modern mimari öğeleri birleştirilmiştir (Nadir, 2020).

1930 yılı, Cezayir'in sömürge dönemi mimarisinde önemli bir yıl olarak öne çıkmıştır. Bu yıl, Fransa'nın Cezayir'deki varlığının 100. yılını

kutlamak için düzenlenen Centenaire (Yüzüncü Yıl) kutlamaları ile anılmaktadır. Centenaire kutlamaları, Fransa'nın sömürgeci faaliyetlerini ve başarılarını anmak amacıyla çeşitli etkinlikler, sergiler ve anıtların inşasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamalar, 1930 yılı boyunca törenler, festivaller, konferanslar ve sergiler içermiştir. Etkinlikler, Fransız varlığının ve etkisinin bir yansıması olarak, Cezayir'in sömürge dönemi mimarisini ve kentsel gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkinlikler, sömürgeci mirası yüceltirken, Cezayir'in şehir planlamasında ve mimarisinde Fransız etkisinin daha da belirginleşmesine yol açmıştır (Hamouche,

4.KEÇİOVA CAMİSİ'NİN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ

1830'da Fransız işgaliyle birlikte, yerli halkla Fransız halkı arasında kültürel ve inançsal olarak pek çok farklılığın olması sebebiyle şiddetli iç karışıklıklar başlamıştır. Fransa, Tunus ve Fas'ta uyguladığı manda yönetimi politikasının aksine Cezayir'de koloni yönetimi yoluyla siyasi ve kültürel egemenlik kurma yoluna gitmiştir (Samir, 2012).

Kolonileştirmenin ilk yıllarında şehrin en eski camisi olan Keçiova Camisi'nin kiliseye dönüştürülme süreci caminin yıkılıp yerine bir Katolik katedrali inşası ile son bulmuştur. 1899 da Cezayir'in ilk katedrali olarak bilinen Saint-Philippe Katedrali'nin son halini almasıyla bölgede Fransız iskanı beraberinde koloni idarecilerinin yerleşimi gerçekleşmiştir. Uzun bir mücadele sonrası sömürge yönetimi kültürel baskınlığını da bu katedral aracılığıyla ile sağlamıştır. Yapının başkalaşımı, yıkılışı; işlevsel, mimari ve dekoratif

açıdan başlı başına bir katedral haline gelmesi birkaç on yıl almıştır (Samir, 2012).

Cezayir ulusal halk mücadelesi sonucu, Fransız kolonizasyonuna/egemenliğine son verilmesiyle, tarihi Keçiova Camisi'nin yerindeki St. Philippe Katedrali camiye dönüştürülmüş, bağımsızlık ilanından sonraki ilk Cuma namazı burada kılınarak yapı, ülkenin en önemli bağımsızlık sembolü yapısı olmuştur (Anadolu Ajansı, 2017).

Yapının katedralden camiye geri-dönüşümünü sağlamak için eski caminin mihrabının bulunduğu yere bir mihrap duvarı inşa edilmiş Hristiyan ibadetine uygun olarak tasarlanan apsis, ambon gibi elemanlar kaldırılarak mihrabın yanına bir minber yapılmış, haçlar kaldırılmış kilise dekorasyonunda sonradan ilave edilen Hristiyan ikonografyasına ait simge ve sembollerin, tasvirlerin üzeri örtülmüştür (Samir, 2012). En son T.C. TİKA tarafından caminin restorasyonu yapılmış, restorasyon 2017'de tamamlanmıştır.

Keçiova Camisi Cezayir'in Cezayir kentinde meşhur en eski mahallerinden olan tarihi Kasbah mahallesinde yer alır. Kasbah 1992'de UNESCO Dünya Mirası listesine alınmış, kadim tarihi bir

şehirdir (UNESCO 16. yıl toplantısı ve 565 kimlik numarası).

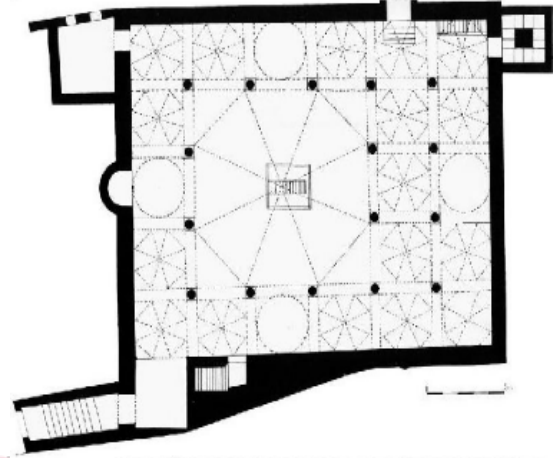
Keçiova Camisi adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber, kimi kaynaklarda caminin konumlandığı alanın yakınında olan keçi pazarı sebebiyle bu isimle anıldığına ilişkin ileri sürüşler mevcuttur. Caminin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklarda 1612'den önceye tarihlendirilmiştir. Daha sonra Hasan Paşa tarafından 1794 yılında büyütülmüş yanındaki yine Hasan Paşa'nın yaptırdığı sarayla bağlantısı kurulmuştur

(<https://www.tika.gov.tr/upload/2018/Ke%C3%A7iova%20Bro%C5%9F%C3%BCr/KeciovaCamii.pdf>, Samir: 2012).

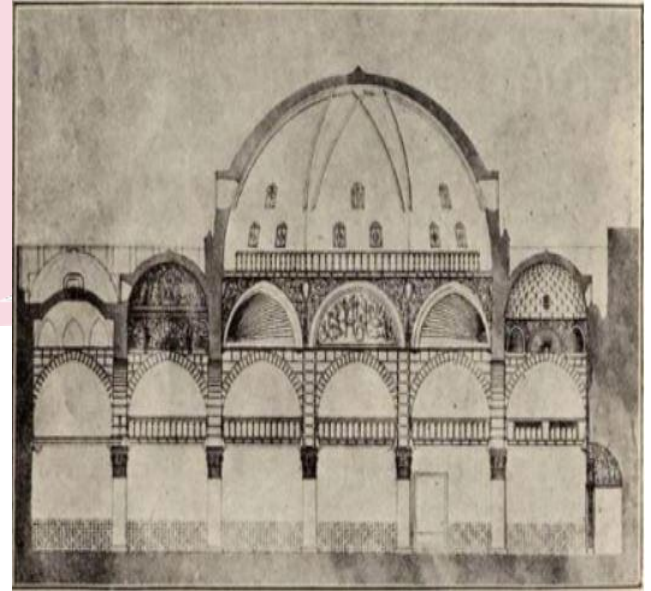
Caminin özgün planı merkezi bir kubbe ve onu çevreleyen küçük kubbelerle örtülü mekanlardan oluşmaktadır. Harimin önünde bir de avlu bulunmaktadır. Caminin merkezi kubbesini taşıyan sekiz mermer sütun bulunmaktaydı (Samir, 2012).

Yaklaşık 24x20 m uzunluğunda bir plan üzerine inşa edilmiş olan mescit, her iki yanda 11.50 m'lik kare bir alana konumlandırılmış sekiz ayağı oturan sekizgen bir kubbe ile örtülüdür. Minare tarafında galeriler bulunmaktadır, galerilerin üstü kubbelerle örtülmüştür. Caminin güney duvarda hemen yanındaki Hasan Paşa sarayına bağlantı sağlayan merdivenler yer almaktaydı. Bu merdivenler büyük bir ihtimalle saray ile cami arasındaki bağlantıyı sağlıyordu. At nalı şeklindeki tüm kemerler, büyük başlıklı büyük sütunlarla oturmaktadır, Caminin minaresinde sırlı tuğla kullanılmış, doğudaki mihrap ve minare Arapça ayetler içeren büyük kitabelerle süslenmiştir (Samir, 2012), (Şekil 1, 2 ve 3).

Şekil 1: Keçiova Cami, Amable Ravoisié tarafından

DJAMÂ KETCHAOUA - PLAN DE LA SALLE DE PRIÈRE
plan (1839, Marçais Georges, Müslüman Sanatı El Kitabı: Mimarlık, Cilt VII, Ed Picard, Paris, 1926-1927)

Şekil 2: Keçiova Cami'nin Kesiti, Amable Ravoisié, (1839, Marçais Georges, Manuel d'art musulman : L'Architecture Vol VII, Ed Picard, Paris, 1926-1927)

Şekil 3: Lessore ve Wyld'in litografisinden, 1832'deki dönüştürülmeden önceki Ketchaoua camisi. Kaynak: MARÇAIS Georges, Müslüman Sanatının El Kitabı: Mimarlık (Tunus, Cezayir, Fas, İspanya, Sicilya), Cilt VII, Ed Picard, Paris, 1926-1927.

Keçiova Camisi daha önce belirtildiği gibi şehrin en eski ve en prestijli camilerinden biriydi. Görkemli dekorasyonu ve anıtsal görünümüyle Cezayir'in şehir silüetinde dikkati çeken büyüklükteydi. Hasan Paşa sarayına (Dar Aziza) birkaç metre ötede olan bu cami, şehirde ayrıcalıklı bir yere sahipti ve şehrin kalbinin bir parçasıydı (Samir, 2012).

Keçiova Camisi kolonizasyon-kültürel hegemonya sürecinde en büyük payı alarak 1832'de Saint-Philippe Katedraline hızla dönüştürme sürecine girdi. Başlangıçta silah deposu ve piskoposluk lojmanı olarak kullanılırken daha sonra köklü değişikliklere gidilerek Fransız Katolik kilisesine uygun bir şekilde dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm süreci son şeklini alıncaya (cami yıkılıp yerine daha büyük ölçülerde St.Philippe katedrali inşa edilinceye) kadar birkaç on yılı aldı (Samir, 2012).

Cezayir ulusal direnişinin komutanı Sidi Abdulkadir Cezayir'in Fransız kolonizasyonu ile egemenlik altına alınmasıyla ilgili uzun bir şiirinde geçen: *"Ey mümin, dünya kendi gözleriyle gördü. Onların atları bizim mescitlerimizde bağlandı"* ifadesi işgal altındaki Cezayir'in dini yapıların durumunu açıklamaktadır (Samir, 2012), (Şekil 4).

Keçiova Camisi Cezayir kentinin en eski camilerinden biri olarak Müslüman halkın değer verdiği önemli bir yapıydı. Bu nedenle yapının yıkılıp yerine katedral inşası Cezayir halkının direnci sebebiyle onlarca yıl sürmüştür. Yapının manevi değeri ve Cezayir halkı için temsil ettiği değerler göz önüne alındığında Fransızlar tarafından özellikle ve bilinçli bir tercih olarak bu yapının dönüşümünün hedef alındığı söylenebilir. Fransa'nın Cezayir sömürge valisi konumunda olan Rovigo Dükü (Anne Jean Marie René Savary), Keçiova Camisi'ni ilga etmek ve katedrale dönüştürmek için yürütülen tartışmalara son vermiş ve tarihe şu deyişle geçmiştir: *"Bize şehirdeki en yanlış yerleştirilmiş cami verildi. Onu istemiyorum! En güzelini istiyorum! Biz ustayız, kazanan biziz!"* (Samir, 2012).

Şekil 4: Sidi Abdulkader, TDV İslam Ansiklopedisi

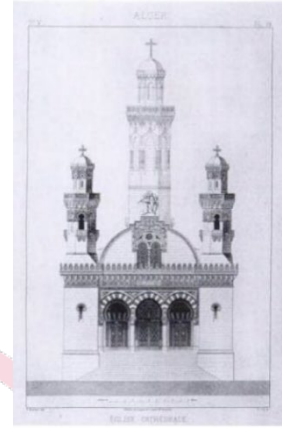
Cezayir’de yerel halk caminin kiliseye çevrilmesine tepki göstererek camiye korumak için nöbet beklerken Fransız birlikleri top atışı ile bazı kaynaklara göre meydandaki 4000 kişiyi öldürmüş ve bazı mushafları(Kur-an-ı Kerim) yakmıştır (TRT Haber, 2021).

Cami 18 Aralık 1832’de Fransız yönetimine geçmiş, 24 Aralık 1832’de Noel vesilesiyle ayin yapılmıştır. Keçiova Camisi’nin Hristiyan ibadetine tahsis edilmesiyle birlikte Katolik Hristiyan mezhebine uygun olarak düzenlemeler çerçevesinde caminin abdest yeri vaftiz havuzuna dönüştürülmüş, iç mekâna Hristiyan inancına uygun yeni donanımlar yerleştirilmiş, kible yönünü gösteren mihraba Meryem Ana heykeli yerleştirilmiş ve ana kubbe üzerine haç konulmuştur (Samir, 2012).

Keçiova Camisi’nin 1844’deki yıkım çalışmalarının ardından Saint-Philippe katedralinin inşaatı 1845’te başlamıştır. Caminin yerine daha büyük bir yapı düşünülmüştür. Katedralin yapım işi 1845’ten 1860’a kadar sürmüş, ön cephenin tasarımı ise yüzyılın sonuna kadar (1899) tamamlanamamıştır (Samir, 2012), (Şekil 5, 6, 7 ve 8).

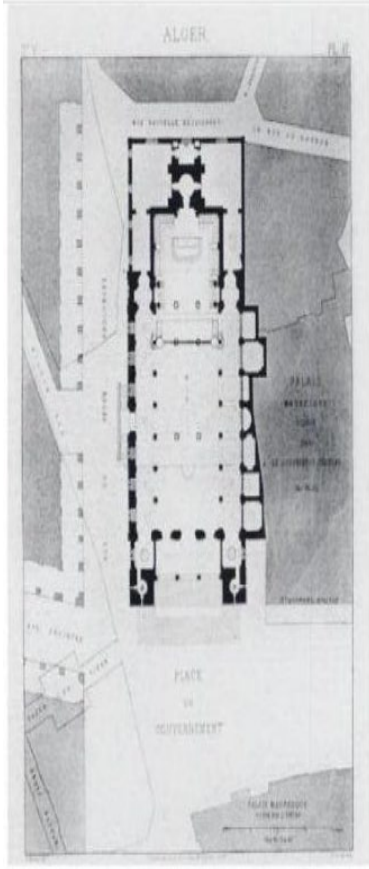
Şekil 5. Saint Philippe Katedrali’nin cephesi için tamamlama projesi (Albert Ballu tarafından sulu boya, Cezayir, 1886. KOUMAS Ahmed, kullanımları NAFAA Chéhrazade, Evi’nden Cezayir ve mirası”, miras baskıları, Paris, 2003)

Şekil 6: Saint-Philippe Katedrali’nin restorasyon projesi, ana cephe, Amable RAVOISIE, Cezayir,1839. (OULEBSIR Nabila, “Les du patrimoine”, Ed. İnsan Bilimleri Paris, 2004)

Şekil 7. Cathedrale Saint-Philippe, Cezayir, 1860-1920. (Kongre Kütüphanesi Baskılar ve Fotoğraflar Bölümü Washington. D.C. 20540 ABD)

Şekil 8: Saint-Philippe katedrali için restorasyon projesi, Plan, Amable RAVOISIE (1839 OULEBSIR Nabila, “The use of Heritage”, Ed. İnsan Bilimleri Evi'nden, Paris, 2004)

Katedral, yapım sürecinde genişletilmiş ve sonunda, katedral korosunun alanıyla sınırlı olan eski caminin yaklaşık dört katı büyüklüğüne ulaşmıştır. Meydana açılan anıtsal bir merdiven ve iki çan kulesi, giriş cephesinin görkemini tamamlamıştır. Katedralin ön cephesinin iki ucunda yükselen oryantalist esintili kuleler, Kahire'deki Sultan el-Nasır Muhammed Camii ve Kayıtbay Camii'nin minarelerine benzemektedir (Samir, 2012), (Şekil 9).

Şekil 9: Keçiova Cami, kulelerin detayları, Cezayir, 2009. (Fotoğraf Amari Reda tarafından çekildi)

St. Philippe katedrali, UNESCO 1908'de tarihi anıtlar envanterine kaydedilmiştir (Samir, 2012). Fransızlara karşı giriştiği ulusal halk kurtuluş hareketinin başarıya ulaşması sonucunda Cezayir 1962'de bağımsızlığını kavuşmuştur. Fransız sömürgeciliği tam 132 yıl sürmüş olup bunun sonucunda sömürgeciliğin izini silmek için pek çok mimari yapıya tekrar kimliğine geri dönüştürülme süreci başlamıştır. Bu bağlamda bağımsızlığın ilanı ile birlikte St.Philippe Katedrali, camiye teslim etmemek ve kilise yaptırmamak uğruna onlarca yıl mücadele eden yüzlerce kişinin can verdiği yapı Keçiova Camisi olarak anılmaya başlanmıştır. Keçiova Camisi iç mekânda yapılan değişikliklerle Müslüman ibadetine uygun hale getirilerek ilk Cuma namazı burada kılınmış Cezayir böylece yüzyıldır süren bir mücadelenin sonunda kültürel kimliğinin sembolü camisine tekrar kavuşmuştur (Samir, 2012), (Şekil 10).

Şekil 10: Keçiova Camii Fotoğrafları, TİKA.

Cezayir Başpiskoposu Peder Jean-Pierre Henry bu dönüşümün bir bölümünü anlatıyor: ‘*Bağımsızlığın ertesini günü, Cezayir halkı katedrali işgal etti ve Müslüman ibadetine geri dönmesini istedi. Ve müzakereler başladı, böylece Kasım 1962’de bir kez daha cami oldu*’ (Samir, 2012).

Mevcut yapının katedral binası/cami işlevi ikiliği ile taşıdığı kafa karışıklığına rağmen, Müslüman toplum tarafından yeniden sahiplenilmesi çok hızlı olmuş ve kendine özgü iç düzenine rağmen başlı başına şehrin büyük camisi işlevini üstlenmiştir. Cezayir Din İşleri Bakanlığı’nın bir üyesi 2001’de şunları söyledi: ‘*Allah’a şükür, Keçiova Camisi eski*

görevine geri döndü. Müslümanların ibadethanesi, orada günün beş vakit namazını, cuma ve bayram namazlarını kılınmaktadır’ (Samir, 2012).

Şekil 11: Restorasyon Sırasında Keçiova Camisi 2017, Daniel E. Coslett.

Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın Başbakanlık görevinde bulunduğu 2013’te gerçekleştirdiği Cezayir ziyaretinde Başbakan Abdulmalik Sellal ile yaptığı görüşmede, Cezayir’deki Türk-Osmanlı dönemine ait bazı tarihi eserlerin restorasyon çalışmalarına Türkiye’nin de destek olmak istediği belirtilmiştir. Keçiova Camisi’nin restorasyonu ile ilgili Cezayir Konut ve Şehircilik Bakanlığı ile TİKA arasında 26 Eylül 2013’te protokol imzalanarak, proje hazırlama ve onay süreçlerinin tamamlanmasıyla 10 Eylül 2014’te caminin restorasyon çalışmalarına başlanmıştır (Anadolu Ajansı, 2018) (Şekil 11).

Restorasyon uygulaması sırasında yapının ana tonozu ve ön cephesinin dairesel alınlığı arasındaki bağlantı güçlendirilmiştir. Hem deprem hem de malzeme bozulmaları nedeniyle yıkılma tehlikesi bulunan minareler/kuleler sökülerek, 600 kilometre

ötedeki aynı taşın ocağından getirilen yeni taşlar ile restore edilmiştir (TİKA), (Şekil 12).

Katedralin yapımı sırasında eklenen Hristiyanlık sembolleri kapatılmış, kilise yapılarında bema ve altar olarak adlandırılan kısımda oluşturulmuş zemin kademeleri düzlenmiştir (TİKA, 2018).

Şekil 12: Restorasyon Sonrası Keçiova Camisi, TİKA.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dünya tarihinin son beş asrı sömürgecilik çağının büyük bir bölümünü kapsamaktadır. İlk olarak Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfetmesiyle başlayan bu süreç güçlü ekonomik ve askeri güce sahip deniz aşırı ülkelerin, dünyanın pek çok yerinde "gelişmekte olan" / "az gelişmiş olan" / "üçüncü dünya ülkeleri" olarak belirlenen ülkeleri zora dayalı olarak işgal ederek ekonomik kazanç elde etmesiyle başlamış ve devam etmiştir Başkaya (2010:34). Sömürgecilik deniz aşırı ülkeleri olan İngiltere, Fransa, Portekiz, Hollanda vs. gibi ülkelerin devamlı birbiriyle rekabet halinde olan

rakip ekonomilerinin, bunu dünya geneline yayma güdüsüyle hareket etmiş ve emperyal amaçlarına ulaşmışlardır (Cesaire (2005:67).

Afrika anakarasında yer alan, Afrika'nın en büyük yüz ölçümüne sahip, ayrıca Akdeniz'e kıyısı olan bir ülke olarak Cezayir yüzyıllar boyunca çeşitli devletlerin ilgisini çekmiş, sırasıyla Roma, Emevi, Muvahhid, Fatımi, Osmanlı ve Fransız hakimiyeti altına girmiştir. 1516 yılında Oruç Reis ve Hızır Reis'in (Barbaros Hayreddin Paşa) Cezayir'i almasıyla, 300 yıllık Osmanlı yönetimi hâkim olmuş, daha sonra 1830 yılında Fransa'nın işgali neticesinde Cezayir 132 yıl Fransız sömürgesi olmuştur.

Sömürgeci devletler, sömürge tahakkümünü kalıcı kılmak için somut olarak en belirgin olan mimari yapılarla kendi mevcudiyetini ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda Cezayir'in kültürel ve manevi mirası bir yandan işlev ve mimari üslup dönüşümleriyle yok edilirken bir yandan Fransa kültür ve mimarisini yansıtan yeni yapılarla şehrin fiziki görünümünü değiştirmiştir. Bu inşa faaliyetleri sömürgeleştirilen toplumun kültürel ve manevi aidiyetini gösteren en belirgin mimari eserleri dönüştürmek ve yok etmek amacı üzerine kurulmuştur.

Sömürgeciliğin en nesnel biçimi olarak kendi eserlerini inşa etmek, oto-asimilasyonu daha kalıcı kılmaktadır. Fransa'nın Cezayir'de yerleşim kolonisi kurmaya çalışmasıyla beraber, 132 yıllık sömürge sürecinde Fransa Cezayir'de mimari olarak kalıcı pek çok eser ortaya koymuştur.

Fransız sömürgeciliği boyunca Cezayir'in kendine özgü mimarisinin başlangıçta Fransız militarist mimarisine uygun olduğu, daha sonra sivil yerleşim yerlerinin o dönemdeki Fransız imar ve iskan doğrultusunda düzenlendiği söylenebilir. Cezayir'in mimarisinde sömürge dönemi boyunca sivil, dini, ticari, ulaşım ve idari yapılar üzerinde hızlı bir şekilde değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu değişim ve dönüşümler sivil Cezayir konutlarını Fransız üslubunda konutlara dönüştürmüş, mezarların imara açılması, camilerin katedrale çevrilmesi, askeri tören alanlarının açılması, hastanelerin açılması, limanların dönüşümlerinin gerçekleşmesi, şehir planlamasının Fransız kolonisine uygun bir biçime göre şekillendirilmesiyle birlikte Cezayir kentinde köklü değişiklikler oluşturmuştur.

Cezayir'in Cezayir kentinde yer alan eski şehir olarak bilinen tarihi Kasbah yerleşim alanında mimari ve şehir planlaması açısından köklü değişiklikler meydana gelmiştir ve şehir geleneksel kimliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu değişiklikler ve dönüşümler; caddelerin genişletilmesi, yeni yolların açılması, Cezayir konutlarının Fransızlara tahsis edilmesi, camilerin katedrallere çevrilmesi, eski sur içinin genişletilerek yeni surla çevrilmesi, yeni mahallelerin açılması, mezarlık alanların imara açılması, liman dönüşümü, ordu için meydanların açılıp ve düzenlenmesi gibi Kasbah'ın şehir planlaması ve mimari açıdan büyük ölçüde değişim ve dönüşümlerini içerir (Harita 1). Ne yazık ki Kasbah bu değişim ve dönüşümlere maruz kaldıktan sonra ancak 1992 yılında UNESCO Dünya Miras listesine girebilmiştir (UNESCO 16. yıl toplantısı ve 565 kimlik numarası).

Cezayir'in en meşhur camileri arasında yer alan, Cezayir-Osmanlı kültür mirası için önemli bir yapı olan tarihi Keçiova Camisi yanında bulunan yönetici sarayı (Hasan Paşa Sarayı) ve meydanıyla sömürge öncesi, sömürge dönemi ve sömürge sonrası dönem için önemli bir değişim göstergesidir. Samir (2012) Tüm bu düzenlemelerin yanı sıra Keçiova Camisi kolonizasyon/hegemonya sürecinde en büyük payı almış, 1832'de Saint-Philippe katedraline çevrilme süreci 1840-1880 yılları arasında yıkılması ve yerine St Philippe Katedrali'nin inşası ile sonlanmıştır. Cezayir'in en eski ve manevi değeri eskiliğinden ötürü en yüksek camisi olarak başlangıçta silah deposu ve piskoposluk lojmanı olarak kullanılan yapı daha sonra köklü değişimlere gidilerek Fransız Katolik kilisesine uygun bir şekle dönüştürülmüş, onlarca yıllık karşılıklı mücadelenin sonunda yıkılarak yerine St. Philippe Katedrali inşa edilmiştir.

Cezayir'in Fransızlara karşı giriştiği ulusal halk kurtuluş hareketinin başarıya ulaşması sonucunda Cezayir 1962'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Fransız sömürgeciliği tam 132 yıl sürmüş olup bunun sonucunda sömürgeciliğin izini silmek için pek çok özgün Cezayir yapısı tekrar geri dönüştürülme sürecine girişmiştir. Cezayir'in bağımsızlığını ilan edışıyle ülke için manevi kültürel değeri en yüksek yapılardan biri olan St. Philippe Katedrali camiye dönüştürülerek tekrar Keçiova Camisi olmuş, bir ülkenin bağımsızlığının kültürel boyutunun fiziki ifadesi olan şehrin görünümü sömürge döneminin tahrip edici izlerini mümkün olduğunca tamir etme bağlamında restorasyonlarla yeni bir bağımsız kimlik oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı,

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tikanin-destegiyle-restore-edilen-cezayirdeki-tarihi-keciova-camisi-acildi/1113240>
Erişim: 19.08.2024

Başkaya, F., (2010). *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*, Altıncı Baskı, Özgür Üniversite, Ankara.

CESAİRE, A., (2005). *Sömürgecilik Üzerine Söylev/ Fransız Irkçılığının Fikri ve Tarihsel Temelleri*, Doğu Kütüphanesi, Çev: Güneş Ayas, İstanbul.

Chérif, N. (2017). *Alger, 1830-1980: chronique d'une historiographie en construction*, Perspective, Actualité en histoire de l'art 2, Le Maghreb.

ÇELİK, Z., (1997). *Urban Forms and Colonial Confrontations: Algiers under French Rule*, Berkeley: University of California Press, Çev: Google Çeviri.

ÇELİK, Z., (2012). *İmparatorluk, Kent ve Mimari/Osmanlı-Fransız Karşılaştırılması (1830-1914)*, Birinci Baskı, Salt, İstanbul.

Gloche, Ralph. *Erasing the Ketchaoua Mosque Catholicism, assimilation, and civic identity in France. Neocolonialism and Built Heritage*, 2019. s.87-105

GÜLER, B., Antonio Gramsci'de Hegemonya Kavramı ve Günümüz Siyaset Felsefesine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2019.

HAMOUCHE, M.B., (2021). *L'architecture et l'urbanisme au Maghreb Au XIX-XX siècle. Cas d'Alger (1800-2000)*, Çev: Google Çeviri, E-Book, GRIN.

<http://vieilalger.free.fr/page156.html>

Erişim: 19.08.2024

<https://architecture.barnard.edu/sites/default/files/inline-files/Neocolonialism%20and%20Built%20Heritage%3B%20Echoes%20of%20Empire%20in%20Africa%2C%20Asia%2C%20and%20Europe.pdf> Erişim: 19.08.2024

LOOMBA Ania, *Kolonyalizm Post-kolonyalizm*, Ayrıntı, 2000

Marouf, Baelhadj. *Cezayir'de Merkezi Kubbeli Camiler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991.

MEMMİ Albert, *Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi*, Versus, 2002

SAİD W. Edward, *Şarkiyatçılık*, Metis, 2017

SAİD, E., (2017). *Şarkiyatçılık*, Onuncu Baskı, Metis, Çev: Berna Yıldırım, İstanbul.

SAMİR, Nedjari. *Conversion des lieux de culte à Alger du XVIIIème au XXème siècle. Cas de la mosquée/ cathédrale Ketchaoua. Master recherche patrimoine et conservation- restauration*, Université Paris, 20

TDV, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulkadir-el-cezairi> Erişim: 19.08.2024

TİKA, <https://tika.gov.tr/detail-cezayir%27deki%20tarihi%20ke%C3%A7i%C3%A7i%20camisi%20a%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1> Erişim: 19.08.2024

TİKA, <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/Ke%C3%A7i%C3%A7i%20Bro%C5%9F%C3%BCr/Ke%C3%A7i%C3%A7i%20Camii.pdf> Erişim: 19.08.2024

TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ceza-yir-cumhurbaskani-fransa-somurge-zamaninda-4-bin-kisiyi-camide-infaz-etti-615966.html> Erişim: 19.08.2024

